

УДК 330.15

ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ В УКРАЇНІ

Штуца В.М.

Національний університет «Одеська юридична академія»

Глобалізація проблем навколишнього середовища робить актуальними міжнародно-політичні аспекти управління природними системами. В силу цього в коло численних дисциплін, які вивчають проблеми навколишнього середовища, цілком закономірно залучається і група наук, які вивчають світову економіку і економічні відносини. Ідея про те, що неблагополучну світову екологічну ситуацію необхідно покращувати за допомогою об'єднаних міжнародних зусиль, не тільки отримала широке схвалення світової громадськості, а й активно втілюється в життя. За останні роки був отриманий і накопичений певний досвід міжнародного співробітництва в галузі охорони навколишнього середовища, яке є практичним втіленням міжнародної інтеграції в цій сфері. Використання еколого-економічних інструментів дозволяє вирішити лише епізодичні проблеми. Тільки міжнародна інтеграція в сфері охорони навколишнього середовища здатна принести довгостроковий ефект в результаті формування систем колективної екологічної безпеки, реалізації принципу збалансованості інтересів і зусиль окремих держав і суб'єктів господарської діяльності. Основне завдання статті – обґрунтувати доцільність та перспективи застосування еколого-економічних інструментів в Україні.

Ключові слова: глобальні екологічні проблеми, економіко-екологічні інструменти, міжнародна інтеграція, екологізація, екологічна політика, промисловий потенціал, екобізнес, інноваційні технології.

Постановка проблеми. Негативні соціальні та екологічні явища, що характеризуються виснаженням природних ресурсів та забрудненням навколишнього середовища, погіршенням умов життя, порушенням життєдіяльності, проявляються у всесвітньому масштабі. Деструктивний характер змін призводить до руйнування цілісності економічної, соціальної та екологічної систем, взаємозв'язку їх елементів і порушення процесів розвитку.

З початку 1970-х років для вирішення екологічних проблем у західних країнах активно використовують економічні інструменти. При цьому можна відзначити, що в результаті їх використання досягнуті значні практичні успіхи в області охорони навколишнього середовища.

Основним завданням даної роботи є аналіз та оцінка еколого-економічних інструментів для забезпечення екологічної трансформації народного господарства, а також розробка підходів підвищення ефективності функціонування виробництва в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом помітно зросла кількість досліджень, предметом яких стало використання еколого-економічних інструментів. Цій темі в Україні присвячені дослідження таких науковців, як О. Р. Губанова, Б. О. Язлюк, Л. В. Єлісєєва, О. М. Стрішенець, І. О. Цимбалюк, Н. В. Павліха, А. Т. Московчук, І. М. Ушакова-Кірич та багато інших.

У більшості публікацій науковці пропонують свій досвід щодо використання еколого-економічних інструментів в Україні, стан сучасного механізму екологічного регулювання природокористування та перспективність діючих інструментів еколого-економічної діяльності суб'єктів господарювання.

Проте ґрунтовних досліджень з визначення й застосування еколого-економічних інструментів в Україні бракує і тому ця тема є перспективною для подальшого розгляду та впровадження у економіку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. В епоху глобальної взаємозалежності

невід'ємним елементом людської свідомості стала екологічна безпека. У побут увійшли поняття «екологічна криза», «екологічна катастрофа», що вимагають як вихід з них комплекс невідкладних заходів, нерозривно пов'язаних з «екологічною модернізацією», формуванням екологічної культури та екологічної моральності. Визнання існування глобальних проблем привело до виділення самостійної галузі знань – глобальної (або планетарної) екології, орієнтованої на врегулювання взаємовідносин всього людства з навколишнім середовищем з метою її збереження.

Неможливість вирішити глобальні екологічні проблеми зусиллями однієї країни сприяла перегляду пріоритетів зовнішньої політики держав і екологізації міжнародних відносин. В урядових заходах більшості країн почали поєднуватися ресурсоохоронні заходи і виробництво конкурентоспроможних екологічно чистих товарів. Екологічна політика стала структурно оформленим, необхідним напрямом діяльності будь-якої держави.

Участь в міжнародному екологічному співробітництві розглядається як необхідний елемент зміцнення безпеки країни. Крім того, це питання міжнародного політичного престижу держави, відображення його здатності швидко і адекватно реагувати на планетарні зміни. Характеристика сучасних екологічних процесів глобального рівня невіддільна від аналізу соціально-економічних тенденцій розвитку країн. Йдеться про необхідність вивіряти економічну політику в екологічному аспекті. Впровадження в економічну складову фактора екологічної раціональності є найбільш значущим пріоритетом екологічної модернізації. Це передбачає здійснення тісного міждержавного співробітництва та координації дій не тільки в області охорони навколишнього середовища, а й в соціально-економічній і навіть політичній сферах.

Сучасна реалізація окремих міжнародних природоохоронних проектів дозволяє вирішити лише епізодичні проблеми. Тільки міжнародна інтеграція в сфері охорони навколишнього середовища здатна принести довгостроковий ефект в результаті здійснення положень концепції ста-

лого розвитку, формування систем колективної екологічної безпеки, реалізації принципу збалансованості інтересів і зусиль окремих держав.

В силу розбіжностей між розвиненими і розвиваючими країнами, природного прагнення держав відстоювати в першу чергу власні національні інтереси перспективним напрямком зробилося регіональне співробітництво, засноване на відносному схожості соціально-економічних і політичних завдань країн того чи іншого регіону.

За останні роки Україна виробила і накопичила певний досвід міжнародного співробітництва в галузі охорони навколишнього середовища, яке є практичним втіленням міжнародної інтеграції в цій сфері.

Але, на теперішній час в Україні чисто екологічні проблеми тимчасово відійшли на другий план через відсутність необхідних, фінансових ресурсів, необхідних для їх вирішення. Тому завдання полягає в тому, щоб витягти максимальний ефект зі сформованої системи міжнародних відносин і основних тенденцій розвитку міжнародної екологічної політики, з тим, щоб вибрати конкретні організаційні схеми з урахуванням специфічних особливостей України. При цьому доцільним є використання систематизованого досвіду країн – членів Європейського союзу.

Найбільш розвинутою моделлю об'єднання різних країн з метою проведення спільної економічної, соціальної та екологічної політики з офіційною передачею суверенних прав міжнародних органам є Європейський Союз [1].

Європа вже давно грає провідну роль в області екологічної політики та міжнародної інтеграції, спрямованої на поліпшення навколишнього середовища.

Історичні зміни в кінці ХХ століття змінили політичний клімат на Європейському континенті. Сьогодні Європа представляється світу оновленою і готовою до принципово новим ініціативам. Політичні та економічні інтеграційні процеси в Європі активізували інтеграцію екологічну, яка в значній мірі визначає зміст і напрям розвитку оновленої Європи [2]. Екологічні проблеми знаходять все більше відображення в документах і угодах Європейського Союзу. Створення великих міжнародних програм, які координують зусилля ряду держав, наприклад, щодо захисту Рейну від забруднень або створення Гельсінкської Комісії з охорони вод Балтійського моря можна розглядати як позитивні приклади переходу від системи державного до системи міждержавного управління в галузі екологічної безпеки [3].

Треба відзначити, що Європа також несе відповідальність за поліпшення стану навколишнього середовища на планеті.

Міжнародна інтеграція в сфері охорони навколишнього середовища є необхідною основою для формування великих міжнародних екологічних програм і координації національних екологічних програм.

Сутність організаційно-економічного механізму управління процесом міжнародної інтеграції полягає в створенні певних умов, при яких всім суб'єктам інтеграції було б економічно вигідно дотримуватися вимог і слідувати стандартам якості природного середовища, встановленим органами інтеграційного управління.

В даний час можливо виділити чотири ступені управління міжнародної екологічної інтеграцією, виходячи з принципів пов'язаності цілей управління і ґрунтуючись на положенні, що побудова систем національної екологічної безпеки є складовою частиною і однією з цілей міжнародної інтеграції в сфері охорони навколишнього середовища.

Перший ступінь – конвенціональний рівень (міжурядові угоди, договори, пакти і т. д.). Цей етап потрібен для усвідомлення необхідності вжиття заходів у сфері інтеграції та переходу від угод до конкретних дій, тобто виконує чисто законотворчу функцію.

Друга, ступінь – проведення спільних акцій і заходів, що сприяють переходу на більш високий рівень інтеграції, тобто безпосереднє формування системи екологічної безпеки. До таких заходів належать:

1. Впровадження ресурсозберігаючих технологій і новітньої техніки.

2. Підготовка кадрів вищої кваліфікації, в тому числі в сфері управління, які враховують і усвідомлюють важливість екологічних проблем.

3. Єдина система стандартів якості навколишнього середовища, продуктів, технологій (наприклад, ISO 9000).

4. Використання єдиних заходів економічного регулювання.

5. Єдиний методичне забезпечення.

6. Правове забезпечення управління екологічною безпекою.

7. Обмін інформацією про якість навколишнього середовища на різних рівнях.

8. Боротьба з безробіттям шляхом збільшення попиту в галузях промисловості, які виробляють природоохоронне обладнання (розширення науково-технологічної діяльності в сфері екологічних досліджень з метою забезпечення зайнятості та соціального захисту працівників, що займаються екологічною проблематикою) [4].

9. Пошук фінансових ресурсів для реалізації глобальних і регіональних екологічних програм (створення екологічних фондів як варіант).

10. Організація міжнародної служби з філіями в різних країнах, що займається виявленням, здійсненням контролю за діяльністю фірм малого і середнього бізнесу, які не можуть собі дозволити закупівлю і установку сучасного обладнання і продовжують забруднювати навколишнє середовище, і надання їм допомоги (пільги, здешевлені кредити і т. п.) для заохочення проведення ними природоохоронних заходів.

11. Сумісні наукові дослідження і дослідно-конструкторські розробки. Третій ступінь – створення єдиної регіональної системи управління екологічною безпекою, ядром якої є уніфікація і гармонізація національних структур управління.

Четвертий ступінь – глобальне управління системами екологічної безпеки – наднаціональне управління екорозвитком з урахуванням інтересів всього людства і окремих країн. Такі природні райони, як сельва Амазонки, тайга Сибіру, Аральське море, озеро Байкал і багато інших є всесвітнім надбанням. Серед заходів цієї ступені можна виділити формування єдиних фондів фінансування, а також – створення органу екологічного арбітражу.

Інтеграція в сфері охорони навколишнього середовища може здійснюватися за сприяння та взаємодії численних дійових осіб – суб'єкта інтеграції. Екологічна інтеграція має на увазі, що хоча б деякі з цих суб'єктів виділяють кошти на здійснення природоохоронних заходів. Вирішальним для розвитку економіки і суспільства в новому тисячолітті є те, як суб'єкти екологічної політики зможуть поставити перед собою спільні цілі і спільно домогтися їх здійснення.

Слід зазначити, що процес інтеграції в Україні відбувається в умовах реформування вітчизняної економіки і перетворення зовнішньоекономічної діяльності.

В процесі розвитку України були висунуті наступні фактори, що впливають на інтеграцію:

- економічний розвиток країн і регіонів;
- розвиток науково-технічного прогресу;
- прагнення вирішити глобальні проблеми людства;
- розвиток транспортно-енергетичних зв'язків;
- демографічні фактори розвитку [5].

Як стверджує А.О. Кірюхіна, основними напрямками інтеграції України в систему міжнародних відносин є:

- розвиток інтеграційних зв'язків з державами різних міжнародних організацій і країнами-сусідами;
- вдосконалення та реформування експортно-імпоротної політики;
- участь в процесі міжнародного поділу праці;
- розвиток відносин з міжнародними економічними та валютно-фінансовими організаціями [6].

Згідно З.О. Манову можна також додати забезпечення прозорості кордонів, між країнами, які в увійшли інтеграційні угруповання, і створення сприятливих умов для вільного переміщення ресурсів.

Процес формування єдиної екологічної політики в Європі ніколи не протікав безболісно. Як уже згадувалося раніше, кожна з країн-членів ЄС має:

- свій промислово-ресурсний потенціал і уявлення про пріоритетні шляхи його розвитку; свої уявлення про характер соціально-економічної діяльності та відповідних соціально-економічні індикатори для обґрунтування прийнятих політичних рішень;

- своє розуміння про перспективи збереження природного середовища та регіонального екологічного потенціалу і відповідну законодавчу базу [7].

Втілення в життя спільної екологічної політики та заходів щодо поліпшення якості навколишнього середовища – це процес, що триває вже не один десяток років. Але, не дивлячись на те, що система колективної екологічної безпеки в Європі ще не побудована повністю і все ще потребує доопрацювання, досвід Європи в цій сфері унікальний, а тому він може бути взятий за основу іншими країнами світу при подальшому переході від європейського на глобальний рівень інтеграції.

Цей процес почався в 1972 році, коли погіршення якості повітря, води і ґрунту в європейських країнах зажадали якнайшвидшої реакції керівництва Європейського Економічного Співтовариства або просто Європейського Співтовариства (як його тоді вже називали), і воно наполягло на проведенні єдиної екологічної політики [8].

На спільному засіданні 19–20 жовтня 1972 року в Парижі глави урядів шести країн – членів ЄЕС з 1958 року (Бельгії, Німеччини, Франції, Італії, Люксембургу та Нідерландів), а також трьох країн-кандидатів на вступ до Європейського Співтовариства в 1973 році (Данії, Ірландії і Великобританії) прийняли рішення про організацію до 31 липня 1973 року спільної Програми природоохоронних заходів Європейського Співтовариства. Таким чином, ця зустріч стала основоположною в справі проведення спільної екологічної політики Євросоюзу.

Якщо ввести новий показник – ставлення частки викидів діоксиду вуглецю до частки валового продукту країн, то виходить, що значення даного показника вище в країнах з економікою, що розвивається (Китай – 6,5; Індія – 4). Причому жодна з розвинених країн не переступила рубіж одиниці (США – 0,9; Німеччина – 0,5; Японія – 0,28). Це свідчить про зворотню залежність між величиною ВВП країни і викидами діоксиду вуглецю в ній. Таким чином, в результаті проведених розрахунків ще раз підтверджується теза про те, що провідні розвинені країни відходять на другий план в процесі забруднення навколишнього середовища (зокрема, викидами вуглецю), а основну небезпеку представляють країни, що розвиваються, в тому числі і Україна.

Еколого-економічні інструменти є тією складовою, яка може допомогти Україні вийти з переліку країн, що розвиваються і стати повноцінною європейською державою. Саме за їх допомогою можна вивести економіку країни на новий рівень завдяки тому, що їх застосування зробить вигідним модернізацію обладнання, застосування нових технологій, сприятиме випуску наукоємної продукції. Використання еколого-економічних інструментів допоможе Україні перестати бути джерелом дешевої сировини.

Багато теперішніх проблем (потепління клімату, озонні діри, скупчення побутових відходів у великих містах і ін.) виникають в результаті повсякденному житті населення, і часто зв'язок між соціально-економічною діяльністю і забрудненням далеко не очевидна. У такій ситуації ефективність традиційних економічних інструментів екологічного регулювання (податкові пільги для компаній, що встановлюють очисне обладнання, субсидії і т. п.) виявляється обмеженою, що викликає необхідність їх оновлення.

На сьогоднішній день на порядку денному повинно стояти питання про інтеграцію екології та економіки як необхідну умову переходу до «сталого суспільства», де будуть одночасно враховуватися інтереси збереження середовища і забезпечуватися умови для господарської діяльності.

Така інтеграція в Україні повинна відбуватися поступово в кілька етапів.

По-перше, на цілі охорони навколишнього середовища повинна перерозподілятися певна частина суспільного продукту, на постійній основі здійснюватися фінансування екологічної політики. У перспективі принцип «забруднювач платить» має бути трансформований в принцип загальної соціальної відповідальності, і фінансування повинно базуватися на наступних постулатах:

- 1) витрати на збереження навколишнього середовища несе вся громада;

2) вони розподіляються справедливо – ні які географічні території, соціальні верстви, громадські сектори не мають ніяких переваг порівняно з іншими;

3) не можливо допускати великого негативного економічного ефекту від екологічного регулювання.

По-друге, повинен бути переглянутий економічний інструментарій екологічної політики. Якщо раніше вона базувалася переважно на «зовнішніх» по відношенню до господарських агентів регуляторів – нормативах і відповідних заходів заохочення з боку держави, то зараз потрібно розробити постійно діючі і вбудовані в економічну систему механізми включення витрат на охорону середовища в витрати підприємств (екологічні податки, збори та ін.).

По-третє, завдяки виділенню в економічній структурі нової самостійної сфери діяльності – екобізнесу – має відбуватися помітне зміцнення матеріально-технічної бази охорони навколишнього середовища. Найважливіша умова розвитку екобізнесу – підтримка з боку споживачів, яка повинна існувати в відношенні виробництва екологічно чистої продукції та товарів з перероблених матеріалів.

Важлива особливість нової системи екологічного регулювання, яка повинна бути сформована, – її націленість на досягнення компромісу між компаніями, державою і населенням з питань охорони навколишнього середовища.

Введення вищевказаних заходів має докорінно змінити методи впливу на потенційних і реальних забруднювачів – якщо на сьогоднішній день з ними борються за допомогою адміністративного впливу, шляхом порушення судових позовів, пікетів, демонстрацій, бойкотування екологічно «агресивної» продукції, то у майбутньому діяльність держави і природоохоронних організацій повинна бути спрямована на допомогу компаніям – виробникам «екологічно відповідальних» товарів.

Таким чином, при впровадженні зарубіжного досвіду організації природоохоронної політики і здійсненні активного міжнародного співробітництва в галузі охорони навколишнього середовища, українським органам управління необхідно звернути увагу на екологізацію всіх сфер діяльності як на стратегічний орієнтир. Без активної природоохоронної політики інтеграція України в світову економіку неможлива, оскільки це вступить в протиріччя з тенденціями світового розвитку.

Список літератури:

1. Долгов С.И. Основы внешнеэкономических знаний: Словарь-справочник / С.И. Долгов, В.В. Васильев, С.П. Гончарова и др. // М.: Высш. шк., 1990, 432 с.
2. Кондратьев К.Я., Данилов-Данильян В.И., Донченко В.К., Лосев К.С. Экология и политика / К.Я. Кондратьев, В.И. Данилов-Данильян, В.К. Донченко, К.С. Лосев // СПб.: Изд-во НИЦЭБ РАН, 1993, 286 с.
3. EAP Task Force Sekretariat. Environment in the Transition to a Market Economy, 1999-2000. [Електронний ресурс], режим доступу: <https://www.oecd.org/env/outreach/48715397.pdf>.
4. Schmidberger M. EU-Akzeptanz und europäische Identität in deutschfranzösischen Grenzgebiet, in: Aus Politik und Zeitgeschichte B 25-26/1998, S. 2225.
5. Манів З.О. Регіональна економіка: Навчальний посібник / З.О. Манів, І.М. Луцький, С.З. Манів // Львів: «Магнолія 2006», 2011. – С. 638.
6. Кирюхина А.О. Развитие внешнеэкономической деятельности Украины в условиях международной экономической интеграции / А.О. Кирюхина // Экономические науки. Внешнеэкономическая деятельность. – 2013. – № 2. – С. 215.
7. Трояк М.И. Учет фактора экологической безопасности при разработке маркетинговых стратегий / М.И. Трояк // Региональная экология. – № 1-2. – 1999. – С. 24-26.
8. Europaeische Kommission. Unsere Zukunft bewahren: Aktionen fuer Europas Umwelt, Bruessel-Luxemburg, 1998, 140. S. 75. 4. Europaeische Umweltministerkonferenz Aarhus (Daenemark), 23-25.06.1998, 610 S.

Штуца В.Н.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭКОНОМИКО-ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ИНСТРУМЕНТОВ В УКРАИНЕ

Аннотация

Глобализация проблем окружающей среды делает актуальными международно-политические аспекты управления природными системами. В силу этого в круг многочисленных дисциплин, изучающих проблемы окружающей среды, вполне закономерно вовлекается и группа наук, изучающих мировую экономику и экономические отношения. Идея о том, что неблагополучную мировую экологическую ситуацию необходимо улучшать с помощью объединенных международных усилий, не только получила широкое одобрение мировой общественности, но и активно претворяется в жизнь. За последние годы практика выработала и накопила определенный опыт международного сотрудничества в области охраны окружающей среды, которое является практическим воплощением международной интеграции в этой сфере. Использование эколого-экономических инструментов позволяет решить лишь эпизодические проблемы. Только международная интеграция в сфере охраны окружающей среды способна принести долгосрочный эффект в результате формирования систем коллективной экологической безопасности, реализации принципа сбалансированности интересов и усилий отдельных государств и субъектов хозяйственной деятельности. Основное задание статьи обосновать целесообразность и перспективы применения эколого-экономических инструментов в Украине.

Ключевые слова: глобальные экологические проблемы, экономико-экологические инструменты, международная интеграция, экологизация, экологическая политика, промышленный потенциал, экобизнес, инновационные технологии.

Shtutsa V.M.

National University «Odessa Law Academy»

USAGE OF ECONOMICAL AND ECOLOGICAL TOOLS IN UKRAINE

Summary

The globalization of environmental problems makes the international political aspects of the management of natural systems relevant. Because of this, a group of sciences studying the world economy and economic relations are quite naturally involved in the circle of numerous disciplines studying the problems of the environment. The idea that a dysfunctional global environmental situation needs to be improved through joint international efforts has not only been widely approved by the world community, but is also being actively implemented. In recent years, the practice has developed and accumulated a certain experience of international cooperation in the field of environmental protection, which is a practical embodiment of international integration in this field. The use of environmental and economic tools allows solving only occasional problems. Only international integration in the sphere of environmental protection can bring long – term effect as a result of the formation of systems of collective environmental security, the implementation of the principle of balancing the interests and efforts of individual states and business entities. The main task of the article is to justify the expediency and perversity of the use of ecological and economic instruments in Ukraine.

Keywords: global environmental problems, economic and ecological instruments, international integration, ecologization, environmental policy, industrial potential, eco-business, innovative technologies.